

Козловець М. А.,
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКІ ЦІННОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ

Європейський вибір проголошений стратегічним пріоритетом цивілізаційного розвитку української держави та суспільства. Євроінтеграційні прагнення є незмінними. Так, у 2019 р. Конституцію України було доповнено нормами про «європейську ідентичність Українського народу», і «незворотність» європейського та євроатлантичного вибору України [1]. Зі спрямуванням курсу розвитку України на європейський вибір морально-правова культура українського суспільства зазнає певних змін у процесі сприйняття універсальних цінностей ЄС як ідейної засади євроінтеграції.

Європа сьогодні постає не стільки географічним поняттям, скільки ціннісним, оскільки європейські цінності складають основні підвалини ліберально-демократичних інститутів західноєвропейського простору, кордони якого не обмежуються географічними ознаками належності країн до європейської частини світу. Стрижнем європейських цінностей є ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Європейські цінності – це сукупність та система аксіологічних максим, основних принципів розбудови сім'ї, суспільства та держави, політико-економічних, культурних,

правових та інших норм, що об'єднує значну більшість жителів Європи та становить основу їхньої ідентичності.

Україна – одна з найдавніших і найбільших європейських держав зі своєю багатовіковою і самобутньою історією, культурою і цивілізацією. Хоч українська державність не раз зазнавала руйнації, але культурно-духовний стрижень, що поєднує культурну традицію сотень поколінь українців, ніколи не переривався. Як відомо, кожна людина оволодіває тими національно-культурними цінностями, які були створені її попередниками з урахуванням надбань світової культури. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все з більшою гостротою постає проблема відродження культури та духовності, що базуються на формуванні потужної системи глибинних морально-етичних цінностей.

Сьогодні проблема цінностей є однією з найважливіших та дискусійних проблем. Українська держава трансформується з традиційного ладу суспільства з елементами авторитаризму до соціально-орієнтованого суспільства з прозорою демократією. Відбувається інтеграція кількох ціннісних систем, які були надбані нашими пращурами за багаторічну історію, та формується нова система, яка передбачає чітку орієнтацію на європейську шкалу цінностей, на значні ціннісні досягнення українського народу, на моральне оздоровлення суспільства, зростання значення культури громадянського суспільства.

Духовні цінності – душа народу, його образ, з яким він постає перед світом. У них акумульовані його характер та ідеали, збережені й примножені впродовж історичного розвитку національні традиції. У ціннісних пріоритетах закодовані минуле українського народу, особливості його менталітету, перипетії історичного розвитку. Тому шлях до пізнання народу лежить через реконструкцію його духовних цінностей. Потреба звернення до свого ціннісного багатства завжди виникає в часи, коли народ позбавляється колоніального гніту, виходить на дорогу національної незалежності, будує нове життя, знаходячи в ціннісних пріоритетах орієнтири на теперішнє і майбутнє.

Саме такі часи переживає український народ, і звернення до його духовних цінностей впливає із завдань розвитку національної державності, побудови цивілізованого суспільства, національного й духовного відродження України. Вирішення цих завдань неможливе без опори на сформовані впродовж століть ціннісні пріоритети нашого народу, завдяки яким він зберіг свою ідентичність, зміг протистояти політиці денационалізації в умо-

вах чужоземного поневолення і розвинути свою національну культуру – одну з найдавніших в Європі, посісти гідне місце у світовій співдружності народів.

До основних українських цінностей можна віднести такі.

1. Емоційно-шанобливе ставлення до землі. На світоглядно-ментальному рівні це виявляється у так званому антеїзмі (міфічний грецький персонаж Антей був непереможним тоді, коли був прив'язаний до землі). Ще у IV–III століттях до н. е. територія України (Скіфія і північноримськi міста-держави) стала одним з основних постачальників зерна у Стародавню Грецію, а після загарбання українських територій Річ Посполита стала найбільшим експортером зерна в Європі) і т. ін. Тому в українській свідомості земля отримала майже сакральний статус.

2. Індивідуалізм, що поєднується з ідеєю рівності, повагою до окремого індивіда, його свободи, гостре неприйняття деспотизму, абсолютної монархічної влади. На світоглядно-ментальному рівні ця риса знаходить свій вияв у домінуванні екзистенційних мотивів в українській філософській думці, плюралістичному, поліфонічному її характері, діалогічному стилі філософування.

3. Специфічне «екзистенційно-межове» світовідчуття – гостро емоційне переживання сьогоденності життя, життєлюбність, поетичне та лірично-пісенне сприйняття природного і соціального оточення, пріоритет «серця» над «головою». Тому світоглядні орієнтації української ментальності є не просто екзистенційними, а екзистенційно-кордоцентричними. Саме етнопсихологія сприяла розвитку кордоцентризму, який чи не найбільше проявився у творчості видатних українських філософів Григорія Сковороди та Памфіла Юркевича. Звідси українську філософію часто називають кордоцентричною, тому філософія серця є візитівкою вітчизняного способу мислення. Кордоцентризм української філософії мав християнське начало, а антропологія лежить в основі вітчизняної ментальності донині.

4. Певна міфологічність свідомості українців. Українська міфологія, котра також була кордоцентричною і яка згодом перейшла у християнську релігію, мала великий вплив на становлення національної ментальності. Незаперечним фактом є те, що національна міфологія входить до світу національного підсвідомого. Слід зазначити, що форми вітчизняних міфів мають одну характерну прикмету – вони дуже близькі до природних форм. У народній фантазії не існує вульгарних, неестетичних, велетенських, страшних богатирів з неприродними інстинктами, які зустрічаються у німецькій

чи скандинавській міфології. Українська міфологія відобразила давні форми пастушого і патріархально-хліборобського побуту. Вона прославляла заможного господаря, вірного чоловіка своїй дружині і дітям. В українській культурі космос як світ порядку завжди протиставлявся хаосові – світові безладу.

5. Релігійність світогляду, християнські цінності, насамперед християнська мораль, важливими з яких є смиренність, терпіння, толерантність, страждання і співчуття, милосердя, співучасть. Все наше життя сповнене безліччю різноманітних подій і явищ, багато з яких приносять нам біль і розчарування. Але головне полягає в тому, що саме подолавши біль втрати людина починає внутрішньо рости і розвиватися, формуючи вищі духовні цінності. Після прийняття християнства формується тип мислення, не схильний до абстрактного, відірваного від життя філософського теоретизування, а такий тип мислення, який орієнтується не так на здобуття істини, як правди, яка вибудовується як драма людського життя.

6. Власне Україна. Для кожної нації базовою цінністю є власна країна і українці тут не виняток. Оскільки українці сторіччями не мали незалежності, перебували під кимось, то розуміння кожним громадянином своєї державності та національності характеризується певною специфічністю. Якщо раніше вислів «Я – українець!» не для всіх громадян України звучав гордо, то сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України, переважна більшість громадян пишаються своєю ідентичністю з українською державністю.

7. Ідеї свободи та незалежності своєї землі, національної державності. Історично склалось, що Україна майже всю історію не мала власної державності. Починаючи з XIII століття, території України перебували у складі різних держав (Золота Орда, Велике Князівство Литовське, Річ Посполита, Російська та Австро-Угорська імперії). Загалом історію України можна охарактеризувати як історію боротьби за власну державність. Унаслідок такої історичної перспективи цілком зрозуміло, що поряд з країною безпосередньо й українська держава стала національною цінністю українців.

8. Свобода, причому не стільки індивідуальна, скільки групова, свобода України в цілому, що пов'язано з постійною боротьбою українців не тільки за незалежність, а й за суверенітет, що яскраво демонструють слова Т. Шевченка: «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля».

9. Рідна мова. Історично склалось, що досить довгий час на території України українська мова зазнавала значних утисків з боку Російської імперії

і Радянського Союзу («Валуєвський циркуляр», «Емський указ», політика русифікації тощо), тому в українському суспільстві мова стала однією з основних соціальних цінностей. До того ж, українська мова друга у світі за милозвучністю, після італійської. Як один з основних атрибутів нації українська мова розглядається не тільки як національна цінність, але й як засіб національного самоусвідомлення, чинник етноінтеграції.

10. Пошанування жінки, матері. В Україні здавна шанувалася Мати – Берегиня. Архетип жінки-Берегині є одним із найдавніших, найскладніших й одним із центральних для української культури. У світі для вшанування мами запровадили особливе свято – День матері. В Україні його традиційно святкують в другу неділю травня. Сьогодні це свято об'єднує матерів та дружин загиблих захисників України, є днем висловлення їм глибокої вдячності і шани за їхню безмежну любов, мужність та самопожертву.

11. Із солідарністю тісно пов'язана така цінність як справедливість, рівність усіх перед законом і Богом. Кожна людина повинна мати рівні можливості для реалізації своїх задатків: навчатися, займатися тією чи іншою діяльністю, брати участь у громадському і політичному житті. Справедливість загалом – це насамперед розуміння людиною своєї відповідальності перед суспільством, перед іншими людьми. Кожна людина повинна знати свої права й обов'язки і поважати права інших людей. Але істинна абсолютна справедливість у людському суспільстві неможлива, вона може бути тільки у Бога.

Сьогодні українське суспільство переживає глибинний трансформаційний процес, який зачіпає особистісні й суспільні цінності. Як наслідок ми отримали злам морально-ціннісних орієнтирів. У нас відбувається боротьба між майбутнім та минулим.

Основний виклик для України зумовлений сучасними глобалізаційно-інформаційними процесами, її курсом на трансформацію, модернізацію та євроінтеграцію суспільства, на реалізацію підписаної Угоди про асоціацію України і ЄС. Аналізуючи причини, перебіг та сутність революційних перетворень в Україні, що почалися Євромайданом у листопаді 2013 р., можна стверджувати, що водночас і основою, і метою, і поясненням цих подій з боку учасників було прагнення ціннісних змін. Саме європейські цінності часто називалися як певний орієнтир та мета, до якої були спрямовані устремління значної частини українського суспільства.

В умовах війни Україна проходить через складну історичну полосу переосмислення, перевизначення і трансформації власної культурно-цивілізацій-

ної ідентичності, формування громадянсько-політичної нації, збереження і розвиток цивілізаційної суб'єктності України в євроатлантичному геополітичному просторі.

Зазначимо, що курс на розбудову демократичного суспільства і правової держави на основі стандартів ЄС ще не є гарантією реального втілення проголошених цілей. Існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, які ускладнюють рух України в Європу. Головна вада – це ментальні травми, які були набуті протягом тривалого бездержавного існування. У підсумку маємо державний механізм, далекий від досконалості та європейських стандартів. Разом з тим, вирішення завдань розвитку національної державності, побудова цивілізованого суспільства, національне й духовне відродження України неможливі без опори на сформовані впродовж століть ціннісні пріоритети нашого народу, завдяки яким він зберіг свою ідентичність, зміг протистояти політиці денаціоналізації в умовах чужоземного поневолення і розвинути свою національну культуру – одну з найдавніших в Європі, посісти гідне місце у світовій співдружності народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України (чинна з 1996 р. з наст. змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.08.2025).